

HUMANISTIČKO VASPITANJE I EMANCIPACIJA LIČNOSTI

Sažetak: Promene u svetu početkom ovog veka sve više ukazuju da je potrebno razvijati humanističko vaspitanje i emancipaciju ličnosti. Iako humanističko i emancipatorsko vaspitanje nisu novina, do sada nisu konstituisane humanistička i emancipatorska pedagogija. Autor u radu polazi od suštine humanističkog i emancipatorskog vaspitanja i nastoji da izvede implikacije za vaspitanje u budućnosti. Obrazovanje, rad i život čoveka u budućnosti predstavljaju izazov za sve društveno-humanističke nauke. Predviđanje tokova vaspitanja posebno predstavlja izazov za pedagošku futurologiju. Potrebno je razviti nove i efikasne pristupe u procesu vaspitanja i obrazovanja, a sve sa ciljem da se pojedincu omogući da permanentno razvija: kognitivne, socijalne, emocionalne i radno-akcione kompetencije i da ih kao samostalan subjekt koristi u procesu obrazovanja, radnog angažovanja, vlastitog života i uopšte u svim progresivnim društvenim tokovima. Suština humanističkog vaspitanja može se iskazati kroz identifikaciju potreba vaspitanika, kroz podsticanje samostalnosti, aktivno uključivanje u saradničke odnose, kroz osposobljavanje za preuzimanje odgovornosti, kroz kvalitetan nastavni proces u kojem se vaspitanik samoaktualizuje, te kroz emocionalno vaspitanje. U ovako zasnovanom humanističkom vaspitanju ishod je uvek emancipovana ličnost.

Kritička analiza savremenih tokova u pedagogiji pokazuje da nije potrebno čekati na konstituisanje humanističke i emancipatorske pedagogije, već da se na osnovu raspoloživih pedagoških i društvenih resursa treba usmeriti na humanizaciju vaspitno-obrazovnog procesa, izgradnju subjekatske pozicije i emancipaciju ličnosti vaspitanika.

Ključne reči: humanističko vaspitanje, emancipatorsko vaspitanje, pedagoška futurologija, subjekatska pozicija vaspitanika, kompetencije

Uvod

Pitanje humanističkog i emancipatorskog vaspitanja u pedagogiji nije precizno naučno-teorijski rasvetljeno, odnosno postoji raskorak između teorije i prakse, u smislu da su u teoriji uobličena solidna naučna saznanja o humani-

¹ branemikanovic@gmail.com

stičkom i emancipatorskom vaspitanju, čija primena u praksi nije vidljiva, jer se podrazumeva da je vaspitanje humanistička delatnost.

Danas su potrebe savremenog čoveka (obrazovne, egzistencijalne), a isto- vreme i celog društva takve da kontinuirano determinišu promene sadržaja i načina vaspitanja, obrazovanja i učenja. U dosadašnjim reformama obrazovanja organizacijske i sistemske promene više su vidljivije nego procesualne promene, usmerene na interkulturalnost, dinamiku individualnog razvoja, socijalne integracije i promene kvaliteta ishoda obrazovanja. Stoga su najbolje one reforme koje neprekidno traju, koje se zasnivaju na stalnoj refleksiji i na korekciji uočenih poteškoća i slabosti. *Šta su nam pokazatelji na osnovu kojih možemo objasniti koliko je danas vaspitanje humanističko i koliko je emancipovana ličnost vaspitanika? Osim toga, zapitajmo se: Ima li škola, nastavnici i društvo pravo na to da deci i mladima „oduzmu“ najintenzivniji period njihovog razvoja a da ne humanizuju vaspitanje, najznačajniji proces u tom periodu, i da ne otvore put emancipaciji svakog vaspitanika pojedinačno i razvoju njegovih opštih i profesionalnih kompetencija? Koliko će još vremena proći dok vaspitanik ne postane istinski partner vaspitaču? Može li se govoriti o humanizaciji ako se iz procesa vaspitanja ne isključi bilo kakav vid represije i kontrole?*

Kritička analiza pokazuje da u okviru pedagogije još uvek nemamo dovoljno teorijski zasnovanih novih pristupa savremenom vaspitno-obrazovnom procesu, posebno onih koji u osnovi imaju promenu nepovoljne objekatske pozicije u povoljniju subjekatsku poziciju vaspitanika, bez čega nije moguća ni emancipacija njegove ličnosti.

U koncepcijama humanističkog i emancipatorskog vaspitanja nalazimo utemeljenje za efikasniji i kvalitetniji vaspitno-obrazovni i nastavni proces. Koncepcije takvog vaspitanja imaju naučno-teorijsku utemeljenost u humanističkim teorijama ličnosti, kritičko-komunikativnoj teoriji, konstruktivističkoj teoriji, savremenim teorijama učenja. Jedan broj ključnih postavki navedenih teorija ugrađen je u veći broj alternativnih „novih“ škola i pedagoških pokreta. Polazeći od svega toga, razvoj humanističkog i emancipatorskog vaspitanja nije moguć bez permanentnog traganja za odgovorima na veći broj teorijskih i konceptualnih pitanja u okviru pedagoške, ali i drugih nauka u čijem fokusu se nalazi savremeni čovek, njegove potrebe, proces razvoja i vaspitanja, ali i sve veći i zahtevniji društveni izazovi.

Nastojanje za razvojem celovite koncepcije o partnerskim odnosima između vaspitanika i vaspitača u pedagoškoj nauci predstavlja novinu. Humanističko i emancipatorsko vaspitanje predstavlja osnov razvoja novih partnerskih odnosa, jer otvaraju put za promenu uloga subjekata u vaspitanju, pa i šire, promene koncepcije sadašnjeg vaspitanja i obrazovanja u novu humaniju koncepciju. U svim tim promenama vaspitači i vaspitanici ne treba da budu jedini subjekti razvoja humanističkog i emancipatorskog vaspitanja, to mora biti cilj celog društva. Celokupno vaspitanje treba da se zasniva na humanizaciji i emancipaciji, bez obzira

na to da li se ono ostvaruje direktno u vaspitno-obrazovnim institucijama, u porodici ili uopšte u društvenom okruženju. U kontekstu mogućeg pravca promena uloge vaspitača i promene nepovoljne pozicije vaspitanika, potrebno je insistirati na većoj primeni humanističkog i emancipatorskog pristupa procesima nastave, vaspitanja i obrazovanja, bez obzira na to gde se ti procesi odvijaju, u vaspitno-obrazovnim institucijama, porodici ili slobodnom vremenu.

Semantički problemi definisanja humanističkog i emancipatorskog vaspitanja

Kritička analiza pedagoške i druge relevantne literature pokazuje da postoje semantički problemi prilikom definisanja humanističkog i emancipatorskog vaspitanja. Zbog toga njihovo definisanje u ovom radu predstavlja početni problem.

Termin humanizam koristi se u području moralnog vaspitanja i njime se označava posebna grupa sadržaja. Ovaj termin se koristi i u značenju principa koji karakteriše proces vaspitanja. Prema širem shvatanju, humanost je osnovni postulat celokupnog vaspitanja, bilo da taj proces posmatramo kroz celi vaspitno-obrazovni i školski sistem, kroz određenu instituciju ili kroz individualni pedagoški rad sa vaspitanikom. U tom kontekstu, humanost predstavlja veru u čoveka i njegove potencijale, požrtvovanost, nesebičnost i altruizam. Stoga humanost u pedagogiji, u određenim situacijama predstavlja: *cilj, sredstvo, rezultat i princip*. Vaspitanje i jeste izrazito humanistička delatnost, jer je u celini posvećena vaspitaniku (pojedinцу) i služi za zadovoljavanje njegovih potreba, interesovanja, želja i ambicija, bilo na individualnom ili kolektivnom planu. Humanistički pristup vaspitanju više je ostao na nivou opšteg zahteva nego što je postao njegovo suštinsko obeležje.

Emancipatorsko vaspitanje nastalo je pedesetih godina XX veka u Nemačkoj. Njegova afirmacija kod nas počela je poslednjih decenija prošlog veka, bez precizno određenog značenja. Terminu emancipacija najčešće se određuje značenje oslobađanja od zavisnosti, potčinjenosti i podređenosti. U rečničko-enciklopedijskoj literaturi pojam emancipatorsko vaspitanje nije precizno određen i taj pojam najčešće se određuje sa aspekta političkih teorija. U svim tim određenjima nije iskazan ni smisao, ni suština, ni vrednost emancipatorskog vaspitanja, niti je sa stanovišta pedagogije jasno šta zaista predstavlja emancipovana ličnost. Slično je i sa definisanjem emancipatorske pedagogije. Ona se najčešće određuje kao antiautoritarna, nerepresivna ili nedirektivna pedagogija.

U pedagoškoj nauci emancipacija se definiše u užem i širem značenju. Oslobađanje od starateljske vlasti i sticanje pravne samostalnosti predstavlja uže značenje, dok u širem značenju emancipacija predstavlja „oslobađanje osobe ili neke društvene grupe od zavisnosti, sticanje ravnopravnosti sa onima koji uživaju puna građanska prava“ (*Педагошки лексикон*, 1996: 156). Do sada nije uobličeno jedinstveno poj-

movno određenje emancipatorskog vaspitanja i emancipatorske pedagogije koja bi bila na nivou savremenih pedagoških shvatanja. U savremenim shvatanjima osim zahteva za oslobađanjem od zavisnosti, insistira se na autonomiji koja se određuje kao krajnji cilj vaspitanja ili formiranja ličnosti u kojoj pojedinac pripada „sam sebi“. Nemački pedagog Wolfgang Šulc (Wofgang Schulz, 1994) o tom problemu piše kao o intencionalnoj pedagoškoj interakciji koja se temelji na biću predodređenom za slobodu, sa jednakim pravom na samorealizaciju. U tom shvatanju iskazana je vodeća ideja vaspitanja u čijoj se suštini nalazi emancipatorsko vaspitanje.

Šire određenje emancipacije obuhvata i odrednicu – *sticanje ravnopravnosti*. Bez emancipacije nije moguće razvijati ravnopravnost između vaspitanika i vaspitača u procesu vaspitanja, odnosno nije moguće otvoriti put njihove emancipacije. Biti emancipovan znači biti oslobođen, odnosno biti sposoban za eliminisanje svih prepreka u procesu razvoja, života, rada, učenja, bilo da su te prepreke personalističke ili društvene prirode. „Za emancipaciju vaspitanika u procesu vaspitanja potrebno je da vaspitač isključi i najmanji nivo autoritarnosti, da ne primenjuje represiju i da vaspitanike ne posmatra isključivo kao objekte u nastavi“ (Бранковић, Микановић, 2011: 583). I vaspitač se ne može emancipovati ako vaspitanika ne prihvata kao ravnopravnog partnera, jer bez emancipacije jednog nije moguća ni emancipacija drugog subjekta.

Humanističko i emancipatorsko vaspitanje nisu, ne mogu i ne treba da budu posebna područja (aspekti, komponente, segmenti) vaspitanja, već oni treba da predstavljaju čitav sistem principa kojima se u celokupnom vaspitnom procesu postupa humano, holistički, emancipatorski i demokratski. Nije jednostavno sačiniti preciznu listu principa humanističkog i emancipatorskog vaspitanja, pa se zbog toga opredeljujemo za nekoliko bitnih principa kao što su:

- *svrhovitost* – iz vaspitno-obrazovnog i nastavnog procesa treba isključiti sve ono što vaspitanicima neće koristiti u životu, radu i učenju;
- *intencionalnost* – vaspitanje neće postati humanije i vaspitanik se neće emancipovati ako to nije intencija i potreba svih subjekata u vaspitanju;
- *aktivnost* – osnovno polazište humanizacije i emancipacije mora se više odnositi na aktivnost vaspitanika;
- *primernost vaspitnog delovanja* – vaspitno delovanje mora biti primerno, trajno i efikasno;
- *pozitivna orijentacija* – pozitivni primeri i procesi unapređuju humanističko vaspitanje i emancipaciju ličnosti;
- *individualizacija* – humanističko vaspitanje ne podrazumeva nikakav vid pedagoške i društvene ekskluzije;
- *socijalizacija* – saradničko učenje je osnov razvoja humanističkog vaspitanja i emancipacije ličnosti, jer je saradnja i otvorenost osnov humanizacije celokupnog društva;
- *mnogostranost* – humanističko vaspitanje zadovoljava osnovne potrebe, želje, interese i ambicije vaspitanika, koje su od vaspitanika do vaspitanika različite i

- *komplementarnost* – humanističko vaspitanje i emancipacija ličnosti nisu samo cilj vaspitno-obrazovnih institucija, već to mora biti težnja celokupnog društva (Prema: Branковић, Микановић, 2011).

Primenom ovih principa svi subjekti će biti uključeni u proces vaspitanja. Pod njihovim uticajem proces vaspitanja postaje izuzetno dinamičan, produktivan i otvoren (oslobođen), odnosno kreativan. Humanističko i emancipatorsko vaspitanje svakog vaspitanika istovremeno posmatra i kao individualno i kao socijalno biće, što je u skladu za zahtevom „treće pedagogije“ (Potkonjak, 2002). Humanističko i emancipatorsko vaspitanje integrišu različita područja pedagoškog delovanja (intelektualno, moralno, radno, fizičko, estetsko, emocionalno) i efikasnije doprinose razvoju kognitivnih, emocionalnih, radno-akcionih i socijalnih kompetencija, koje su ključne za život, rad i učenje u XXI veku (Suzić, 2012).

Humanističko i emancipatorsko vaspitanje imaju šira teorijska uporišta koja se nalaze u većem broju filozofsko-pedagoških pravaca, psiholoških škola i teorija učenja. I pored toga, osnovne postavke humanističkog i emancipatorskog vaspitanja izvedene su iz konstruktivizma i duhovno-naučne pedagogije, humanističkog pristupa ličnosti u psihologiji. Za emancipatorsko vaspitanje posebno je značajna konstruktivistička paradigma prema kojoj se pedagogija usmerava na proces učenja a ne na njegove ishode. Suštinu procesa učenja čini konstruisanje smislenih prikaza ili iznalaženje smisla iskustvenog sveta. Humanistički i emancipatorski proces vaspitanja što više treba zasnivati na samoregulaciji i građenju konceptualnih struktura. Iz tih polaznih konstruktivističkih stavova proizilazi da „učenici konstruišu znanje za sebe, tačnije, da svaki učenik individualno (i zajednički) konstruiše značenja u procesu sopstvenog učenja“ (Knežević-Florić, 2005: 212). Konstruktivistička perspektiva usmerena je na promenu suštine nastavnog procesa. Bez kvalitativne promene nastavnog procesa nije moguća ni kvalitativna promena celokupnog vaspitanja i obrazovanja, jer je poznato da se najintenzivniji vaspitni uticaji ostvaruju u nastavnom procesu. Emancipatorsko vaspitanje preuzima od te perspektive shvatanje da je bitnije kako vaspitanici uče od toga kako ih vaspitač poučava. U fokusu konstruktivizma nije proces poučavanja već proces učenja i samoučenja. Upravo vaspitanik osposobljen za *učenje učenja* predstavlja ključni ishod humanističkog i emancipatorskog pristupa nastavnom procesu. Konstruktivistička paradigma pozicionira i vaspitanika (onaj koji uči) kao subjekta procesa učenja. Takvu subjekatsku poziciju u procesu učenja i samoučenja moguće je izgrađivati na osnovnim principima konstruktivizma. Iz tih principa izdvojili smo samo one koji se konceptualno mogu ugraditi u emancipatorsko vaspitanje:

- učenje je aktivan proces u kojem vaspitanik koristi čulne upute i na osnovu njih konstruiše značenja,
- vaspitanici uče da uče (dok uče) jer se učenje sastoji od konstruisanja značenja (sistema značenja),
- učenje je socijalna aktivnost i ono je jedino moguće u interakciji sa drugima (roditeljima, učenicima, grupama učenika, učiteljima) i

- učenje je kontekstualno jer se ne uče izolovane činjenice i teorije od stvarnosti, već je učenje determinisano korespondencijom sa prethodnim konstruisanim značenjima (Knežević-Florić, 2005).

Iz tih principa proizilazi da se emancipatorsko vaspitanje temelji na aktivnosti onog ko uči, da je proces učenja konstrukcija značenja, da su socijalni kontekst (mi i drugi) i interakcija bitne konstituente učenja, te da je učenje proces čiju suštinu čini korespondencija novih sa ranijim značenjima. Takvom učenju, prema shvatanjima konstruktivista, potreban je „konstruktivistički razred“ ali i „konstruktivistički nastavnik“. Konstruktivistički razred kao socijalno prilagođena sredina učenja prepoznatljiv je prema stimulatívnoj pedagoškoj atmosferi u kojoj svi učenici uče (otkrivaju značenja) kroz različite oblike individualnog i timskog rada (interaktivni stil rada). Za rad u tako koncipiranom razredu (konstruktivistički razred) potreban je i konstruktivistički nastavnik koji više nema predavačko-diseminatorsku ulogu već je programer, voditelj, koordinator, motivator, saradnik i verifikator. U ostvarivanju takvih funkcija nastavnik posebno podstiče atmosferu intelektualne radoznalosti, kreativnosti i kritičkog mišljenja, zasnovanih na inicijativnosti, slobodi i demokratičnosti onih koji uče.

Humanistički pristup procesu vaspitanja i obrazovanja

Budući da ne znamo koje će znanje u budućnosti biti najpotrebnije, besmisleno ga je pokušavati unapred poučavati. Umesto toga, trebali bismo pokušati stvoriti ljude koji učenje toliko vole i u njemu su tako dobri da će biti sposobni naučiti što god bude bilo potrebno.

Džon Holt

Osnovna polazišta koncepcije humanističkog vaspitanja nalazimo u težnji pedagogije ka humanizmu, demokratiji i izgradnji građanskog društva. Humanističku orijentaciju pedagogije moguće je tražiti i u koncepciji slobodnog vaspitanja.

Humanistički pristup procesu vaspitanja i obrazovanja duboko je ukorenjen u humanističkom shvatanju ličnosti Abrahama Maslova (Abraham Maslow) i Karla Rodžersa (Carl Rogers). U vaspitno-obrazovnim institucijama vera u slobodnu volju nikad nije bila potrebnija kao danas. Svakog pojedinca treba prihvatiti kao jedinstvenu ličnost, jer su svi ljudi dobri i oni imaju potrebne predispozicije za lični razvoj. U određenom smislu, danas je moguće govoriti o određenom diskontinuitetu između učenika koji su na početku školovanja i nastavnog kadra koji uskoro završava radni vek. Često čujemo konstataciju da deca imaju takve potrebe, saznanja i veštine koje odrasli dovoljno ne razumeju i ne mogu adekvatno da odgovore na sve te izazove. Ako za primer uzmemo to koliko danas deca predškolskog i osnovnoškolskog uzrasta poznaju i koriste kompjutere i to da postoje nastavnici kojima informatička pismenost nije jača strana, postaje jasno

da uspostavljanje humanog i podsticajnog okruženja za učenje prate određene nelogičnosti.

Svaka ličnost ima izraženu potrebu za samoostvarenjem. Zbog toga humanističko vaspitanje podrazumeva da se akcenat sve više stavlja na odgovornost svih subjekata. Humanističko vaspitanje podrazumeva holistički pristup razvoju celovite ličnosti. Takav pristup je bitan i kada se istražuje ličnost, njene osobine i potencijali. Humanističko vaspitanje je usmereno na uklanjanje svih barijera koje mogu biti ozbiljnija prepreka za realizaciju kvalitetnih procesa, ali i za ostvarivanje određenih rezultata. Stoga je bitno da se što prije prihvati visok stepen prihvatanja sebe, drugih, prirode i društvene stvarnosti. Humanističko vaspitanje teži ka samoostvarenju ličnosti, a za to je potrebna spontanost, jednostavnost i prirodnost. Humanističko vaspitanje ne podrazumeva robotizaciju ličnosti, već skladan i maksimalno moguć razvoj svakog pojedinca. Zbog toga u procesu vaspitanja treba otvoriti put nekonvencionalnim rešenjima i odgovorima, bilo da se oni odnose na nastavni proces, bilo na ključne subjekte nastave. Cilj je da svaki pojedinac postane autonomna ličnost, a ona se ostvaruje onda kada pojedinac ima vlastite kriterijume zadovoljstva i kada mu je bitno lično napredovanje i razvoj.

Pitanje humanističkog vaspitanja je pitanje koliko u procesu vaspitanja zadovoljavamo potrebe svakog pojedinca. Zadovoljavanje potreba nižeg nivoa osnovni je preduslov da se ostvare potrebe višeg nivoa. U humanističkom vaspitanju nije bitno samo to da li je neka potreba zadovoljena, već i kako je ona ostvarena i koliko je zadovoljan pojedinac koji je imao određenu potrebu. Najčešće se govori o tri tipa potreba: osnovne potrebe, potrebe za znanjem i saznanjem, te estetske potrebe. U Maslovljevoj hijerarhiji potreba pojedincu treba omogućiti da ostvari: fiziološke potrebe, potrebe za sigurnošću, potrebe za ljubavlju i pripadanjem, potrebe za poštovanjem i potrebe za samoostvarenjem. Minimum uslova humanističkog vaspitanja je da se zadovolje fiziološke potrebe, sigurnost, potrebe za ljubavlju i pripadanjem. Iako će većina konstatovati da u vezi sa tim potrebama ne postoje problemi, moramo konstatovati da njihovo nezadovoljavanje predstavlja trajnu prepreku celovitog razvoja ličnosti.

I do sada je u procesu vaspitanja postojao zahtev da se iskazuje poštovanje. Ono je uglavnom iskazivano na relaciji mlađi – stariji, odnosno učenici – nastavnici. Sve je to dovelo do duboke ukorenjenosti autokratskog stila vaspitanja. U takvom vaspitanju ključni subjekt je bio nastavnik, dok je učenik uglavnom bio u objekatskoj poziciji. Humanistički pristup podrazumeva demokratski proces vaspitanja između ravnopravnih subjekata, istinskih partnera. U tom smislu, potreba za poštovanjem obuhvata čitav niz potreba koje ličnost treba da zadovolji, ali i da ih doživi. Bitan je uspeh i postignuće, osećaj kompetentnosti, samopouzdanja i autonomije. Ličnost je samoostvarena (samoaktualizovana) kada je u stanju da svesno iskaže svoje unutrašnje potencijale. Takva ličnost je visoko motivisana za lični, ali i za razvoj drugih. Humanističko vaspitanje teži ka ostvarivanju ciljeva koji imaju univerzalnu vrednost – istina, lepota, pravda. Proces humanističkog

vaspitanja ne mogu organizovati i realizovati subjekti koji nisu u određenoj meri samoaktualizovani.

Kolika je potreba pojedinca za novim znanjem i permanentnim saznanjem zavisi od toga da li se radi o vanjskoj ili unutrašnjoj motivaciji. Zbog toga humanističko vaspitanje treba da podstiče razvoj unutrašnje motivacije, jer prema humanističkom shvatanju ličnosti, svaki pojedinac želi da saznaje, da usvoji novo znanje, da ga razume i da ga funkcionalno primenjuje.

Humanistički pristup obrazovanju polazi od sledećih načela:

1. Učenici najefikasnije uče kada imaju potrebu i kada su motivisani da usvoje novo znanje;
2. Znanje o tome kako se uči (učenje kako se uči) bitnije je od količine znanja;
3. Samovrednovanje je najsmisleniji pristup vrednovanju učeničkog rada;
4. Učenik najbolje uči u podsticajnoj okolini i
5. Osećaji prilikom učenja jednako su bitni kao i rezultati učenja.

Prema humanističkom pristupu nije poželjno da se pravi stroga granica između formalnog, neformalnog i informalnog obrazovanja. U humanističkom vaspitanju i obrazovanju više se naglašava razvojna funkcija učenja. Učenje je aktivan proces, u procesu učenja učenik je subjekt, ishod učenja je osposobljen učenik za samousmereno učenje.

Uloga škole i nastavnika u razvoju humanističkog pristupa procesu vaspitanja i obrazovanja

Škola ostaje škola, naglašava Hartmut Hentig (Hartmut von Hentig, 1997). Zapravo i u budućnosti će škola biti mesto na kojem se stiču znanja, razvijaju opšte i profesionalne kompetencije koje su bitne za život, rad i celoživotno učenje. U budućnosti će škola kao institucija formalnog obrazovanja morati više uvažavati rezultate koje pojedinac ostvari u neformalnim i informalnim procesima. Zbog svega toga škola mora postati otvorenija i fleksibilnija vaspitno-obrazovna institucija. Pitanje humanističkog vaspitanja nije samo pitanje vaspitno-obrazovnih institucija, već prije svega, to mora biti težnja i zalaganje celog društva.

Humanističko vaspitanje i obrazovanje nije moguće razvijati u formalnim institucijama bez kompetentnih i samoaktualizovanih nastavnika. Dobar nastavnik kao pomagač i partner treba da stvori uslove za kvalitetan i efikasan proces učenja. Posebno je bitno da učenicima pomogne u određivanju ciljeva učenja, da obezbedi minimalno potrebna sredstva i izvore za učenje. Samoaktualizovan nastavnik lakše će uspostaviti ravnotežu između intelektualnih i emocionalnih komponenti, sve sa ciljem da učenik uskladi individualni sa socijalnim razvojem. U radu sa učenicima posebno je bitno da iskaže empatičnost i poverenje u njih. Poverenje se najviše razvija kada poznamo sposobnosti učenika, njihove želje,

ambicije i interesovanja. Nastavnik empatičar razume položaj učenika, procenjuje njihove emocije, želju za učenjem i poteškoće u učenju.

Nastavnik je ključni subjekt u razvoju humanističkog vaspitanja i obrazovanja. Zbog toga posebno treba da vodi računa o odnosu poučavanja i učenja. Poučavanje treba da bude efikasno i onda kada učenici ne mogu sami kvalitetno da usvoje određene sadržaje. Nastavnik humanističkog usmerenja stvaraće što više situacija u kojima učenici uče kako se uči. Poželjno je koristiti različite savremene pristupe učenju kakvi su: istraživačko učenje (istraživački rad učenika), saradničko učenje, projekt metod, igranje uloga i sl. Strategije, metode i postupke učenja treba da biraju i sami učenici. U savremenom vaspitno-obrazovnom procesu nastavnik nije samo posrednik između učenika i sadržaja koji se uči. On je facilitator, planer, organizator, realizator, mentor, partner i vaspitač. Osim pedagoško-psiholoških i didaktičko-metodičkih kompetencija, savremeni nastavnik treba da je emocionalno stabilna i samoaktualizovana ličnost, koja se permanentno osposobljava za nove uloge.

U procesu vaspitanja treba uspostaviti interakcijske odnose, negovati poštovanje, uvažavanje, poverenje i uspostavljati saradnju i partnerstvo između svih subjekata. Za humanističko vaspitanje najvažnije je ono partnerstvo koje se ostvaruje između učenika i nastavnika. U pogledu uspostavljanja partnerstva, na umu treba imati mogućnost da se u vezi sa tim konceptom mogu pojaviti određeni problemi, posebno kada je u pitanju:

- prenošenje odgovornosti na decu,
- pripisivanje deci sposobnosti prosuđivanja, odnosno donošenja odluke u pogledu sadržaja aktivnosti/učenja i
- poistovećivanje samostalnosti i samoodređenja (Prema: Bašić, 2009).

Sve ove odnose treba bazirati na principima humanizacije i demokratizacije. Uloga nastavnika u humanističkom vaspitanju je od izuzetnog značaja i zato on mora biti pedagoški kompetentna ličnost. U nastojanju da se u procesu vaspitanja razvije humanistički pristup nastavnik ne sme ostati usamljen. Takav pristup mora biti težnja svih faktora vaspitanja. Izraženija uloga nastavnika bi bila u tome da koordinira jedinstveno delovanje svih vaspitnih faktora.

Nastavnik koji je usmeren na humanističko i emancipatorsko vaspitanje treba da uspostavi saradnju – temeljni odnos subjekta u procesu učenja u nastavi. U partnerskim (saradničkim) odnosima nastavnik je kompetentan za nastavni proces, a učenik odgovoran za vlastiti razvoj. Ti odnosi u procesu učenja praktično se manifestuju kroz interakcije kao ključne konstituente procesa učenja zasnovane na dijalogu između subjekata učenja. Bez interakcije i dijaloga nema ni humanizacije ni emancipacije kao vodeće ideje u savremenoj nastavi. Najbitnije odrednice nove didaktike predstavljaju intencije, kompetencije, autonomiju i solidarnost onih koji zajedno uče.

U humanističkom vaspitanju osim principa humanosti treba koristiti i druge pedagoške principe koji su bitni za razvoj i vaspitanje ličnosti. Humanistički

orijentisano vaspitanje blisko je sa pedagoškim principom individualizacije i socijalizacije, principom poštovanja (uvažavanja) ličnosti vaspitanika, principom aktivnosti vaspitanika, te principom mnogostranosti u vaspitnom radu.

Usmeravanje nastavnika ka humanističkom vaspitanju predstavlja proces promena postojećeg stanja. Delovanje nastavnika koji nema izraženu orijentaciju ka humanističkom vaspitanju svodi se na:

- posvećenost realizaciji nastavnog programa;
- smanjenu inicijativnost u preuzimanju novih obaveza;
- nedovoljnu angažovanost u vannastavnim aktivnostima;
- posvećenost tradicionalnim ulogama – predavač, ispitivač i ocenjivač;
- nedovoljan razvoj partnerskih odnosa sa drugim nastavnicima;
- nepostojanje kontinuiteta u profesionalnom razvoju i
- podložnost izvršavanju obaveza koje zahtevaju drugi subjekti u školi.

Ovakvo stanje ne stvara ni minimum uslova za razvoj humanističkog pristupa vaspitanju. Zbog toga svaki nastavnik treba da se usmeri na sledeće promene:

- nastavnik sve više treba da bude partner sa učenicima, za vreme učenja u nastavi, ali i u vannastavnim aktivnostima, pa i slobodnom vremenu učenika;
- nastavnik neprestano treba da traga za strategijama, metodama i postupcima efikasnog učenja;
- osim direktnog rada u nastavi, nastavnik se posvećuje indirektnom radu sa učenicima, posebno vodeći računa o socijalnoj promociji učenika i njihovom slobodnom vremenu;
- nastavnik učestvuje u zajedničkom planiranju vaspitno-obrazovnog procesa sa svim relevantnim subjektima, posebno u tu aktivnost uključuje učenika i
- nastavnik se osposobljava za samousmereno učenje, vrši refleksiju vlastitog rada i konstantno se profesionalno razvija.

Posvećenost nastavnika takvim promenama otvara put ka humanističkom vaspitanju i doprinosi osposobljavanju za savremene uloge: planer, strateg, organizator, realizator, refleksivni praktičar i verifikator. Sve to čini da nastavnik više aktivira i motiviše druge subjekte, profesionalno se afirmiše, razvija samopoštovanje, podiže kvalitet vaspitanja i ugled prosvjetnog radnika. Najveći oslonac humanističke škole je emancipovana ličnost nastavnika, a najveća potvrda pedagoškog kvaliteta njegovog rada je emancipovana ličnost učenika.

Pravac promena ka razvoju humanističkog vaspitanja može se iskazati kroz identifikaciju potreba učenika, kroz podsticanje samostalnosti, aktivno uključivanje u saradničke odnose, kroz osposobljavanje za preuzimanje odgovornosti, kroz kvalitetan nastavni proces u kojem se učenik samoaktualizuje, te kroz emocionalno vaspitanje. U svim tim aktivnostima nastavnik će još dugo biti nezamenljiv.

Emancipovana ličnost – ishod humanističkog vaspitanja

Svaki vaspitanik je jedinstvena, neponovljiva ličnost. Njegovu individualnost određuju: potrebe, posebnosti, predispozicije, sposobnosti, iskustva, uverenja, stavovi. Sva personalna obeležja pojedinca treba uskladiti sa potrebama društva, demokratskim i humanističkim vrednostima koje su bitne za razvoj ličnosti. Stoga, ako želimo proces vaspitanja koji je holistički usmeren na razvoj svakog vaspitanika, navedena specifična obeležja treba maksimalno ispoštovati. Humanistički pristup vaspitanju otvara put individualnog razvoja ličnosti vaspitanika. Zbog toga je posebno bitno da se u nastavi razvija individualizovani pristup. Takav pristup podrazumeva da se u vaspitanju uvažava prirodnost razvoja vaspitanika i razlike između predispozicija, uverenja, vrednosti, iskustava, sposobnosti i shvatanja s obzirom na pol, uzrast i druge bitne karakteristike vaspitanika.

Pitanje emancipovane ličnosti je pitanje koliko ona može da osvoji slobodu, bez obzira odakle i od koga ona dolazi. Humana i emancipovana ličnost, kada je u pitanju sloboda, uvek će voditi računa o sledećem:

1. što je više slobode – biće manje jednakosti;
2. što je manje jednakosti – pojaviće se više konkurencije;
3. što je više konkurencije – biće manje solidarnosti;
4. što je manje solidarnosti – javiće se više pojedinačnosti;
5. što je više pojedinačnosti – biće manje socijalnih veza;
6. što je manje socijalnih veza – među ljudima će biti više bezobzirnosti (Hartmut von Hentig, 1997).

Današnji svet se u borbi za golu egzistenciju prosto „sasušio“. Otuda i Hartmut von Hentig (1997, prema Heitmeyer) ukazuje na „raspad veza koje povezuju društvo“, a koje se očituju kroz:

- veze među osobama (partnerski odnosi, poverenje, saradnja);
- učestvovanje u institucijama (pozicija, ugled) i
- razumevanje vrednosti i normi (tradicija-savremenost).

Emancipacija se uvek može tumačiti kao određen nivo ponašanja i samostalnosti koju pojedinac ispoljava. Emancipovana ličnost vaspitanika predstavlja ishod humanističkog vaspitanja upravo zbog toga što se vodi računa o usklađivanju odnosa između razvoja i vaspitanja.

U humanističkom vaspitanju polazi se od optimističke hipoteze da se ličnost vaspitanjem i samovaspitanjem razvija, emancipuje (oslobađa), samoregulise na kontinuumu od inferiornosti ka superiornosti, samorealizuje, samousmerava i usavršava svoju jedinstvenost. U humanističkom vaspitanju svaki vaspitanik više postaje subjekt, što se može uočiti na osnovu njegove spremnosti da više preuzme odgovornosti, po stvaralačkom pristupu procesu učenja i nekonvencionalnom mišljenju.

Zaključci

Humanističko i emancipatorsko vaspitanje su imperativi savremene pedagogije i sve će više biti pokazatelji nivoa njene razvijenosti. Bez humanističkog vaspitanja nema ni emancipacije ličnosti vaspitanika, ali isto tako bez emancipovanih vaspitača nije moguće osigurati razvoj humanističkog vaspitanja. Očekujemo da će humanistički i emancipatorski pristup vaspitanju dobijati posebno mesto i značaj u savremenoj nastavi, da će u budućnosti biti sve više teorijski osmišljavani i empirijski proveravani.

Kritička analiza savremenih tokova u pedagogiji pokazuje da nije potrebno čekati na konstituisanje humanističke i emancipatorske pedagogije, već da se na osnovu raspoloživih pedagoških i društvenih resursa treba usmeriti na humanizaciju vaspitno-obrazovnog procesa, izgradnju subjekatske pozicije i emancipaciju ličnosti vaspitanika.

Literatura

- Bašić, S. (2009). Dijete (učenik) kao partner u odgoju: kritičko razmatranje. *Odgojne znanosti*, br. 2, 27–44. Zagreb: Učiteljski fakultet.
- Branković, D. i Mikanović, B. (2011). Emancipatorsko vaspitanje – osnov razvoja partnerskih odnosa u nastavi. *Pedagoška stvarnost*, br. 7–8, 581–595. Novi Sad: Pedagoško društvo Vojvodine.
- Klafki, W., Schulz, W., Cube, F., Möller, C., Winkel, R. & Blankertz, W. (1994). *Didaktičke teorije*. Zagreb: Educa.
- Knežević-Florić, O. (2005). *Pedagogija razvoja*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Mikanović, B. (2013). Humanističko-razvojne paradigme univerzitetskog obrazovanja. Niš: Filozofski fakultet.
- Педагошки лексикон*. (1996). Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Potkonjak, N. (2002). *XX vek, ni „vek deteta“ ni vek pedagogije: ima nade ... XXI vek*. Novi Sad: Društvo pedagoga Vojvodine.
- Сузић, Н. (2011). Обриси хумане педагогије и школства. У зборнику *Васпитање за хумане односе – проблеми и перспективе*, 15–31. Ниш: Филозофски факултет.
- Сузић, Н. (2012). *Футурологија у педагошким и социјалним наукама*. Бања Лука: ЕКТОС.
- Hentig, H. (1997). *Humana škola*. Zagreb: Educa.

Brane R. Mikanović

HUMANITIES EDUCATION AND EMANCIPATION OF PERSONALITY

Summary

Changes in the world at the beginning of this century, increasingly suggest that it is necessary to develop a humanistic education and emancipation of personality. Although humanistic and emancipatory education are not new, have not constituted a humanist and emancipatory pedagogy. The author departs from the essence of the humanist and emancipatory education and seeks to draw implications for education in the future.

Education, work and life of the people in the future is a challenge for all the social sciences and the humanities. The greatest contribution should give sociology and pedagogy. Prediction flows education in particular is a challenge for educational futurologist. It is necessary to develop new and effective approaches to the educational process, all with the aim to enable the individual to continuously develop: cognitive, social, emotional and working action competence and make them as a standalone entity uses in education, work engagement, their own lives and in general all progressive social trends. The essence of humanistic education can be expressed through the identification of needs protégés, by encouraging independence, active involvement in their relationships, through training to take responsibility through quality teaching process in which protégés self-actualization, and the emotional education. In this outcome-based humanistic education is always an emancipated person.

A critical analysis of contemporary trends in education shows that it is not necessary to wait for the constitution of the humanities and emancipatory pedagogy, but on the basis of available pedagogical and social resources should be directed to the humanization of the educational process, the construction of subject positions and emancipation of personality protégés.

